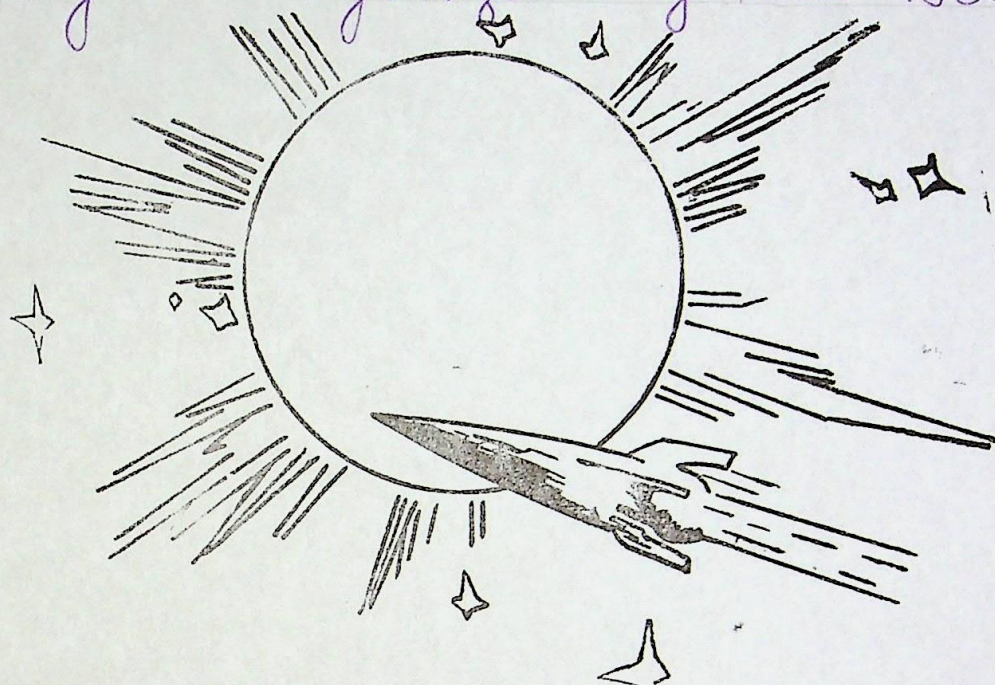

Голод на Сумщині у 1932-1933 роках.

Спогади Ж. Т. Лободи, М. Макаровица,
Т. А. Хрін, мешкелів с. Тирисайлове
Лебединського району.

ПАПКА ДЛЯ ПАПЕРІВ

1989 рік
З документи
13 аркушів.

ПАПКА

ОБЛАСТІ

Р 7711

1

53

1.

Із спогадів Лободи Кулини Гаврилівни.

с. Пристайлове . Дівоче прізвище -Цикало.

У мого діда Цикала Степана Васильовича було п'ятеро синів: Гаврило, Павло, Петро, Максим і Яків. Знаєте, що можна було п'ятьма парами рук переробить, як ті руки не ледащо? - Їри перевернути. Та ще дід з бабою помічники. Це ж ми тільки так кажемо - дід. А тому дідові, скажімо, ще й 50 не було. Це ж не просто робітник, а віль-волом, як не сильніше. І всі ті руки, всі мозолі їхні пішли прахом. Діда витягли, як злодія, з хати і одправили валяти ліс десь за Архангельськом, А дітей його, дорослих уже, жонатих, теж за вітром пустили.

Гаврило, цебто батько мій, прийшов з громадянської поранений у груди. Йому ~~що б~~ хоч якусь би поміч од властей годилось би дати... Та замість помочі - ярлик: підкуркульник. Бо при непі в твого батька господарство опорно-показовим було. Виходить, що батько твій не просто куркуляка, а опорно-показовий куркулига. А ти син його, одної закваски.

От і не стало Гаврила.

Із батькових братів одному тільки Павлові й поталанило - вмер сердешний, хоч і не своєю смертю, так за те мало мучився. Він добрий механік був, то його в колгоспі й настановили молотаркою правувать. А один чоловік, наш-таки, чернелівський, - Холодняк, в обід зняв з молотарки ремінь та й заховав у соломі. Хотів, щоб довше спочили люди, - казав пізніше. А тут, як на гріх, велике начальство приїхало: хто зриває "ход заготовки хлеба в народные закрома"?! ~~Холодняк пере-
лікався і ні пари з вуст.~~ І ніхто не знав, що то жарт Холодняка. І сам він перелякався; ~~що й ні пари з вуст.~~ Це б не злякатись: за таке могли б і на місці застрелить.

Ото Павла, як "куркульское отродье", яке "способное на все" і потягли до сільради. Як там з ним "говорили", не знаю та прийшов він звідти пізно, все стогнав, охав та за груди тримався. То не ремінь, то смерть моя, ["]казав. А тоді попросив, щоб жінка ["]літепла нагріла, вмився і ліг в постіль. А серед ночі й збілим світлом розпо-

щався.

уновствования Може це й на краще, що вмер - хату в нас не відібрали. Бо уповноважений районщик категорично сказав: хату твою продамо, а ремінь купимо.

Холодняк же не паскудою виявився. Чи ж думав жартівник, чим усе те скінчиться? Як уже дядько Павло на столі лежав, Холодняк у покійного пробачення просив: то моя, Павле, робота. Хотів, щоб хоч на хвилиночку більше дали спочити. Ти ж сам бачив: люди вихудлі та виголоднілі - ^{прям} од вітру валяться...

Дядько Петро, - той робив у колгоспі дуже. Як прискали буряки - отруївся, посинів, а над вечір і помер.

Дядько Максим у році за всіх до землі прикорий був. А як подивився, що в селі побитися... Йшов та й поїхав у Харків приймакувати. Казав: до влади такі вчепилися, що й нас голодом видувать і самі до кінця днів голодатимуть. Ці все примусом та примусом. ^{уб} Все обманом та наганом. Не знають, ~~чи~~ ^{як} прицоцькуваті, що ні од примусу, ні од нагана земля ще ніколи не родила.

І як у воду дивився. Уже восени 1932 року в селі почався голод. Все і вродило рясно, всього й було доволі: і на городах, і в полі, і в садках. Так вимели ж усе барбосяки, витягли. Оце й сьогодні йдуть, і завтра йдуть. Нищпорять, тягнуть: "давай, куркульская твоя мати, хлеб рабочім заводів і фабрик". Пам'ятаю, згребли ми останнє з печі жито - м'шок, а виводок активістів уже на порозі. Мати найменшеньку, Парасю, на руки хоп та й сіла на той м'шок у кутку. То вони всю хату перелопатили, навіть за ікони заглядали, пучечки калини на тих іконах були і ті забрали. А м'шок не запримітили. Ось на тому житі й почали ми зимувати.

Першою вмерла мама. Запишіть як її звали: Мотрона Іванівна. Нехай це буде як пам'ять за уб'єнну голодом рабу боку ~~Миха~~ ^{любилися} Мотрону. Тільки ж мабуть не так я висказалася. Правильніше - уб'єнну комуністичною властю, бо голод той - штучний, його власть зробила, щоб вигубити село, щоб вигубити дух ~~земельний~~ ^{хазяйський} хазяйський з людей наших.

Тоді ям на покійників було не нариешся, бо щодня по кілька десятків на ~~хоронили~~ гробки одвозили. Моя мама вмерла на початку голоду. Того дня на нашому кутку вмерло тільки три чоловіки. Ото й лежать вони всі разом в одній ямці: церковний староста, моя мама і ще одна жінка. А далі таке піднялося, що вже й на цвинтар не возили- шукали десь на городі чи на вигоні ямку.

За мамою пішла найменшенька - Парася. Воно ще й говорити до пуття не вміло, усе просе: "Куля, дай копки". Цебто, Кулино, дай картоплі. А де тої копки взять, як ми ось уже другий місяць придорожній бур'ян у ступі товчемо і тою січкою давимось.

Далі упокоїлась Марійка. За тиждень-два - Настя. Під весну звалив ся Василь. Мучився дуже. Ломило та крутило його всього. Бодай би тих, хто хліб у нас позабирав, хто той голод у наші села приніс - бодай отого би так крутило та викручувало.

Залишилася я сама в пустій, холодній і голодній хаті. Якільки мені днів лишилось до смерті - не знаю, та порятував мене дядько Яків, Хон і його сім'я голодувала дуже, все ж і мене приютив. Аж тут і до дядька буксирна черга дійшла. Прийшли комсомольці і його куркулити. Хліба в нього вже не було, його раніш забрали. А тепер - що в око впаде: рідна, подушки, сокиру поцупили, одяг з жерстки потягли. Мій кокушок на одвірку висів і той забрали. Баба Цикал - на ще жива була, - побігла в сільраду: оддайте, вилупки на голову недоношені, дитську кокушанку. Як вам не гріх - уже й з сиріт шкуру тягнете! Оддали.

Сяк-так дотягли ми до тепла. А тоді оддали мене в патранат. Тут же таки, в Чернелому. Спочатку він був в хаті Спаська, а тоді в хаті Назарівських на Москівщині. Людей по сибірах порозсилали, кати в них по^бд^ірали і в тих хатах патранат зробили. Завідувала патранатом Ліза Андріївна. Така гарна жіночка. Вона нам як мати була. З патранату в школу ходили, на роботу. Нас там душ 15 чи 20 було.

Я ще вже й в'їк зв'їкувала, а так ту власть і не допійняла: це ж треба бути такою придуркуватою, щоб дорослих по тюрмах погноїть,

а саміЙ взятись їхніх дітей годувать. Йй-богу, треба бути несповна розуму. Так тільки малолітки геро^урозумні роблять: пташине гніздо зруйнує, пташенят-дрібноту геть викине, а одного собі для потіхи залишить і вигодовує, бавиться ним. Отак і ми, як ті пташенята, в тому патр^онаті були. Братів, бестричок, братика, батьків власть убила, а мене взяла вигодовувати, щоб потім увесь вік дорікати: "тебя советская власть воспитывала, а ты неблагодарная ее хулишь" Та тут не хулити треба, а чорними прокльонами прокленати. І тих, хто її видумав, заразу таку, і тих, хто голод творив, і тих, хто її відродить^и хоче.

Найбільше мерців було навесні. Як уже почав пробиватися щавель, всі, хто ще міг пересуватись, вилізли на луг, за Псьол. Отак день повзає по мокреці - вищіпне червоненькі шильця щавлю, а встати несила. Як на ніч зостався в лузі - так і заколов. Як глянеш було з гори: скільки тих покійників на лузі лежить! Той калачиком зігнувся, той сидячи захолов, а той чорним хрестом на зеленому полі розкинувся.

Як згадаю - і саміЙ не віриться, що таке було. А воно ж було, було! Чуєте, люди, - було! І творили той голод не тільки приїжджі, а й сврі людомори - партійці. Та їх прихвосні: Голованенко Яким /Вовк по вулиці^иному/, Цебро Грицько /Громець/, Яценко Кузьма...

Пріська Батрачка вже опухла від голоду, а Вовк її шилом штрикав, щоб хліб здавала державі. Той Вовк і партійцям служив, і німцям служив не згірш ранішого. Поліцаєм був. То німці як довідались, як він з людей знущається, то й розстріляли собаку. А що собака, то справді собака був. Грабував селян як сам знав: давай сало, давай самогон, давай вдягачку. Колять кабана, а він уже над душею: давай плічко "на участок", поліцаям закусь потрібна.

Чого я в ту чорну зиму вижила?² Мабуть того, що була вже більшенькою і пішла по хуторах: дещо виміняю, дещо випрошу, Якби сільрадівці не повернули кокушанки - пропала б. Пам'ятаю, йду полем на Чижеве. Це вже жита красувалися. А ходять було страшно, бо люди від-

ство тоді повелось. Іду, ледве ноги волочу, а із жита висувається на мене чоловік: страшний, розпухлий- дай, дівчино, хлібця. Немає в мене, кажу, та хода од нього. А він тоді за мною. Я бігцем, а сили бігти немає. Мов і біжу, а воно тільки дибцяю. Оглянулася, а чоловік той ще й за мене слабкіший.

Повертаючись назад, те місце житом обходила. Аж тут перед очима знов той чоловік: розпластався в житі, мертвий лежить. І недожований колосок у губах.

Тільки із жита вийшла, аж тут конвой колоністів на роботу гон^{ить}. Божечко- дивитись страшно. Не люди- привиди, а вони ж ще повинні денну норму на косовиці дати, щоб миску побовтяти заробити.

Хто такі колоністи, питаєте? Це ось тут за Горками колись панська економія була. Ото там власті й зробили тюрму, а по-нашому - допру. Ото тих, хто в колгосп не хотів, хто податок не сплатив і садовили туди. На рік, на два, на три. А називали ту допру чогось Колонією. Годували колоністів гірш не можна, а робили вони під батогами до упаду. Господи, скільки їх там лягло нещасних. На гробки їх у обчеську їм звозили. Заїдьте на кладовище, погляньте які ті могили довжелезні. Там, мабуть, по сотні нещасних в одній їм зарито. Дорогою смерті називали люди ярк од Колонії до допрівського поля, що за Шевченковим. Ним гонили каторжан на роботу. Це кілометрів :47 буде. Ідуть люди: чорні, виснажені, вихудлі, -падають. А коли впав, значить уже саботажник. Із саботажниками ^{роз}мова була короткою.

Так ото я тільки з жита вийшла, а їх гонять. Присіла я, хустку на очі натягла, лице рученятами затулила.....

Чи не найбільший хрест проніс дядько Яків. Тільки він багато вам не розкаже. Тільки оце до слова дійде і ридма ридає, Ну зовсім як мала дитина плаче. Стільки об^иїд в чоловіка на серці, стільки болю накопичилося, що прямо топиться в тому горі. Ви сходіть до нього, він у Чернелому живе.

Що ви мені не кажіть, а той голод був задуманий. І не стільки щоб у колгосп загнати, бо колгоспи тоді вже були. А просто так: комусь задумалось видушити Україну і все.

Ми в 33-му жили без матері - батько і нас, дітвора, при ньому трое. А матір засудили - клунок картоплі вкрала. Заблудилася в полі та й попала в Бобровому на сторожовий пост. От і повезли матір тайгу рубать. Це глибокої осені ~~була~~ 32-го було. Уже голод був, уже пухли, уже люди мерли. Так я з сестрою як почали черепашки із Псла носити та батька годувати. Зимом важка та ловля, а як потепліло - аби не лінився граблями дно скорочити. Укинеш в окріп, налущиш, а вони як галушки.

А розкуркулювали не куркулів, а селян. У нас куркулів взагалі в селі не було. У батька було дві коней і плуг, от і зробили з нього "антисоціаліста". Одібрали все. Так батько як розгнівався: пішов на бригаду, скинув плуга на плечі і додому. Здоровий був! Активісти за ним, схопили за поли - ^уїла бійка була. Батькові й ногу поламали, а плуга всеодно не віддав. Зубами вчепився і не випустив. Рачки додому ліз і плуга за собою волочив.

Активісти казали: здурів чоловік.

А тоді таки й плуга забрали, і до плуга, і з погребів. Спасибі, хоч душу оставили та за черепахи не ганяли. А то б видохли, їй-право видохли б!

9

Із спогадів Ганни Хомівни Хрін. с, Пристайлове.

дівоче прізвище Лапоног.

Ми, Лапоноги- кам"янські. Жили в центрі села на кутку, що Базаром зветься. Жили--не лїнились і жили заможньо. Як на теперішню мірку, то, вважай"-старі, а на тодішню^ю - "при хлібі". Я кажу "при хлібі"- значить не голодні. А сам хліб всеодно був під замком. "Щоб попусту не розтринькували"- казали мама. А розтринькувати було кому- в батька росло 8 синів і 4 дочки: Яків, Василь, Андрій, ще один Яків, Петро, Грицько, Іван, Олексій, Уляна, Домна, Устина і я- найменшенька, дванадцята.

Охо-хо-хо-хо! Був великий рід. А лишилась одна, як палець. Розвіяло життя братиків по всіх сибірах, як вітер полову, Побило війною, витруло голодом та морозами-і сліду не лишилося.

Дід мій, батьків батько, Лапоног Іван Іванович мав на Полі млина і всіх чотирьох синів своїх наділив по каменю. /Жорна привіз аж із Орла/. Обіруч, од села і од луку, стояли гуртові жини /Ганна Хомівна каже -обчеські/ млини, а наш-посеред ріки. Хто не приїде молоть, усі: "нам аби на Хомин камінь". Що молов гарно, а що мірчук був божеський: хто що дасть. Чи борошна кїшник, чи кавуна, або й грушок у полу. Полтавці з Будиц було по три дні в черзі стоять, аби на Хомин камінь дістатись. То мати мене й посилає: піди, Галю, понеси людям чи там затірки, чи галушок, бо вже який день на сухому пайку сидять. Я й понесу. То вони мене і грушами причастять, і яблучками.

Із тих мірчуків ми годували свиней. А землі своєї було мало - три десятини. Чим ще займались? Держали крамничку. Там був дьоготь, тараня, комути - те, що потрібно селянину повсякдень. А ще - сушили різні трави на ліки. Вірні сушили якісь люди з Сум, а ми, дітвора, збирали зїлля в мішки і на цьому мали заробіток більший, ніж од поля.

Якісь лебединські баришники^{гоном} ганяли з Гадяча гусей на Лебедин, а в нас ночували з товаром і за це платили. Тож не дивуйтесь: роботи вистачало всім.

Батько були дуже набожні. А хлопці - воно, знаєте - хлопці. Жирують на печі, а трічі ще й пісняка задеруть. То батько до них з дубцем: ану, виивайте носи, та марш мені до церкви.

Одного недільного дня вся сім'я пішла до утрені, а мене залишили господарювати. Я хоч і мала тільки 13 літ, а вже поралась не згірш, як і мати: витопила піч, зварила обід, погодувала худобу, а коли батьки прийшли з церкви, я їм замість обіду новину: приходив, тату, по-сильний і казав, щоб ви йшли в сільраду. Із сільради батько прийшов, як хмара. А другого дня комісія описала все наше майно: подушки, сани, вила, коня, ~~кухню~~ скриню, соху, поросят і навіть дерев'яну лопату, що нею хліб у піч садили.

У четвер приїхав із Зеленого Гаю сестрин чоловік Кирик Григорович - він Домаку тільки-но посватав, і взяв мене до себе погостувати. А насправді - це мене батьки спровадили, щоб і мене, малу, не забрали на виселку. Ото Кирик, з доброї душі, мені, дитині, про це й похвалився. Я - в сльози: як і помирає, так з батьками разом. Одвозе мене чоловік знову в Кам'яне, а вдома вже ціла свайба: ті курей ~~ж~~ тягнуть, ті квашену капусту вигрібають, ті за самовар б'ються.

Другого дня батька, матір, мене, Уляну і братів Грицька, Івана та Олексія посадили в сани і повезли на станцію Рябушки на отправку в концтабори. Багато тоді сімей з Кам'яного вирвали: Лихини Ананія, Лапонога Філарета, Лапонога Маріона, Лапонога Сергія...

Лапоноги і Лихини - це корінні-корінні кам'яничани. Їхні роди ще з козацьких часів тягнуться. Здорові люди були. Не просто здорові, а таки здорові. Всіх ковтули архангельські сніги та болота. І їх, і дітей їхніх ковтули. У Лапонога Сергія дочки Соня і Марійка померли в бараці від простуди. У Лихини Ананія дочка Ніза простудилася та так заболіла в неї голова, що й розумом стерялася, а тоді й померла.

У Рябушках нас прийняли прийомчики. Ще й тепер пам'ятається їхнє здивування: за що висилать цих Лапоногів: землі, як кіт наплакав, батраків не було й немає, господарство тільки на 39 карбованців податку

витагує...

В Рябушках покидали в товарняк, замкнули двері /тільки в два пальці прорішку для духу лишили/ і вперше відкрили аж у Тулі.

Так вийшло, що кам'ячани хоч і грабували нас, але і в дорогу не зобідили. Залишили нам і харчі, і одяг. А от їхало з нами молоде подружжя Мальованих із Штепівки, Гриша і Меланія, так вони ну зовсім роздягнені. Кажуть: прали білизну на ^{ополонці} струмку, прийшли додому обмерзлі і оббовані, а хату вже кінчають розтягувати. Так і в виселку їх одправили в чому стояли. Пізніше я Мелю стрічала на звірофермі під Вельськом, вона там лісничком працювала. А вся сім'я Мальованих у Штепівці налічувала 14 душ. І всіх власті спровадили на лісопозовали. З нами їхав ще Гришин брат - Ваня Мальований. Ні одружений, ні парубок, його сім'ярадівці забрали з-за весільного столу. Він так був уражений сваволею властей і беззаконням, що захворів прямо на наших очах - враз. Розболілась голова, вчепилась гарячка... Мама його і вкютувала, і доглядала, і голубила, і плакала разом з ним. Все не одходив од дверного прорішка, все хапав і хапав гарячими грудьми морозний вітер. Казав: це я з Україною прощаюся. Везуть мене на скору смерть. Не довгі муки випали на його долю. Не дождався жовтиць Ваня й до тепла. Загребли його в архангельських снігах.

Розчинили в Тулі двері, дозволили винести померлих і парашу і дали якоїсь холодної побовтохи. Побовтоху брали, а мерців виносити відмовились. Повеземо на "місце" і поховано по-християнськи, як і заведено на Україні," сказали.

Щось ^{близько} до місяця ми їхали під Архангельськ. Приїхали в Індом. А там люду вже як ярмарок. Тамошніх із саньми позганяли, щоб нас у тайгу правили. А вони на нас глядя дивуються: "Ти смотрі, кохли, а совсем, как люді. Нам говорілі, что с одним глазом. Глянет і вміг изувечіт, а оні, смотріте, крестятца как і ми".

Людей садовили в сани і везли в тайгу. Це живих. Мертвих велено

було залишити на місці. Матері з нічого тулили якісь ящики, шукали якусь ріднину, забивали-замотували в них захололих в дорозі дітей і хоронили їх під кучками гілля, чи моху. Не можна передати того пекла, що стояло по дорозі з Няндома на Моху. Плачі, голосіння. Матері сходили з ума. *розуму.*

Зупинились у якомусь сільці. Ночували в занехалому купецькому домі. Господар ^{Хуниром} торгував пушиниою, потім кудись збіг, а в домі проживала його хвора донька. Село це було людською перевалкою. Через два тижні людей погнали в Осинники. Дарма, що на вулиці був уже квітень, тайга ще тримала глибокі сніги і люті морози.

Осинники - це ні хутір, ні село. Це просто кілька бараків, збудованих мисливцями-глибинниками серед тайги. Не будинок-барак, а довга загорожа із колод, трьохярусні нарі, а вкутку кам'яна піч без димаря. Топиться "по чорному". Накидається повна піч дров, запалюється, розкриваються всі вікна-двері, всі виходять з барака на мороз і заходять в барак, як уже перегорить піч і вийде з приміщення весь дим. Ось тоді вже можна влягатися спати. Не спання, а мука. Та й ця мука була сущим раєм після етапу.

Працездатних відразу відділили і погнали десь на лісоповал, а нас, дітей та немічних, залишили тут на вимирання. Харчувалися корою, підльовою ^ярибою, а влітку грибами, клюквою - хто чим міг, та ще тим, що привозили з лісоповалу брати, зекономивши від свого жалюгідного харчу.

Влітку приїхала з Архангельська комісія в 12 душ і здивувалася: як ви сюди попали? Ми як узнали, що тут живуть кохли - не повірили. Це ж зовсім непридатне місце - суцільні болота. Тепер до морозів вам звідси не вийти.

А воно, по правді, уже й виходить гаразд нікому було. Душ по 20-30 щодня мерло. За півліта бараки спорожніли так, що й вітер гуляв.

Батько мій заслаб відразу. А тоді ще й застудився. Карбун на ліктеві його мучив. Од тої простуди й помер. Вигребли ми сяку-таку

ямку... Доки його класти, а вона вже повна води. Вичерпали трохи та й хлопнули його в болотину. Спи рабе Божий, а правильніше - сталінський рабе, - хай тобі чужа земля рідною стане.

Тільки ж не стане та земля рідною, плаче Ганна Хомівна. - Ніколи не стане. То могила наша. Ні-ні, не тільки батька мого, не тільки кам'ячан. То могила всієї України нашої. Скільки вона людей наших переїла, скільки горя нагорювала, скільки сліз там наших пролити, що вона аж підтекла на тих слезах, болотами розквасилась. Чука то земля. І бути їй чужою до кінця віку нашого. Ось і тепер чую по радіо: нам нічого ділити, у нас все спільне, одна земля, одні задачі, як "русскому родные просторы України, так і українцу родная мать-Сибір". Чую це і кажу: цур вам пек з такою ріднею. Може вам Україна й мила, бо нікого вона не зобикала, і шматком хліба ні від кого не жовалася. А ваше болотиння руїну з моєї хати зробило, з усієї України - руїну, а з мене - Нюрку. Кажу їм: Галя я, Галя. Чуєте? Галя Лапоног. А вони регочуть у вічі - значить, Нюрка по-нашому.

Тих, хто вижив, по мерзлоті перегнали в Іксу. Там сухіше. Поставили наші люди щось до двох десятків бараків, з розрахунку одна загорода на кілька порідлених сімей. Мені вже 16-й стукнув - доросла. на роботу погнали. На лісопавал. Піла-двохручка, снігу - з головою, пилять - при корені і дайш норму за пайок. Попала я в бригаду полтавця Шийки. Здоровий був мужицяр, степовик. Першу ялину звалили з ним без передиху - шість кубометрів вийшло.

Прорабом нашим був Петро Олександрович Соколов. Із тамошніх, із вільних і жив він у "вольному посольку" кілометрів за десять од тайгових бараків. Ото він мене і закримітив, що до роботи беручка, та колись додому й запросив. Він було лося встрелить, а я з його жінкою за ніч того лося і впораю. А ще їсти їм варила. Тамошні жінки до кухні кебети не мають. І є з чого, а такого накуйовдять, що й свині не їстимуть.

Отоді вже нам стало легше. Я було потрохів і в барак приносила.

То й мама, і сусіди поласують. Лізу було снігом... десять кілометрів... І страх тоді чомусь не брав... де та й сила бралася. А на ранок запрягаю двох коней - Орла та Урядника і з мужиками на лісоповал.

Чого вночі ходила до Соколових? А того, що строжив: "Ти, Нюра, нікому не говори, що в нас буваєш. Мене вже викликали за те, що з висланцями знаюся. Одбрикався. А коли б ні- погані б були справи."

В 17 літ пішла в перший клас. Як зараз пам'ятаю свою першу вчительку Зіну Дмитрівну, теж із висланих, із України. Підійшла, привіталася: Добрий день, діти. А тоді як заплаче... Та якіж ви діти, ви вже давно дорослі...

Тільки ж не думайте, що школа-ото і весь клопіт. Ні-ні, норму на лісоповалі дай. Школа - це по-за нормою.

За півтора року дійшла до п'ятого класу. Хочеш більшої грамоти- треба їхати аж у Вологду. З тих, що на волі- були такі, що й їхали, а виселенцям - зась. Я ж заяву у шостий клас написала. Так мое прізвище комендант викреслив. Розгнівався дуже: ти що?- хочеш учительшою стать?

В 41-му році братів забрали на війну. А ми з мамою повернулись на Україну аж у 44-му - племінниця витребувала: Мовляв, і доглядатиму, і зодягатиму, і годуватиму- тільки одпустіть. А якби не одпустили- пропала б. Убралась до мене якась хвороба, що ніхто їй ладу не може дати. Усю мене струпами обкидало. І лице, і груди і все-все тіло як один великий остюкуватий корж. Цілу зиму я в племінниці в Зеленому Гаю на печі парилась і таки одігнала од себе смерть. А тоді той корж із мене зсунувся, то я йна весні вже й на сонечко вилізла. Сижу на спризьбі, од вітру хитаюся- ось тут мене колгоспне начальство й уздріло. "Одправим тебе, Галько, в Германію скотину приганять." Та куди ж мені, як переді мною весь світ ще обертом ходить? - одказуюсь. Нічого-нічого, в тебе нутро куркульське, - не здохнеш, - регочуть.

Не знаю яке там у мене нутро, а ми, Лапоноги і справді були жиляві.

На лісоповалі усі по одному шпальнику тягають та й то кречуть,

а брати-по два. Я теж - не утлої кості. Колись звалила сухарину, одвезу, думаю, матері, нехай у бараці ^{або} топе. А один дурисвіт і причепився - не смій! Я коміль на сани звалила та й їду, щоб на підсанки верхняка закинуть, а він аншпуг-під колоду і беркиць її із саней. То я як схопила його в жмені, підняла над собою та як пожурила його в їсеу, аж шапка попливла. Ну, думаю, судитимуть, запруть тебе, Галько, в Ізолятор, то й до суда не дотягнеш-заколієш. ~~Якби~~ Якби це зробив котрийсь із виселенців-чоловіків, ^{таке б і було} то могли б не те що судити, а й розстріляти. Мені ж повезло - обійшлося, тільки реготали дуже, що 16-літка мушкетеру в їсеї скупала.

Ото нас, Лапоногів, тільки здоров'я й порятувало. А так оце згаду-згадую хто ще крім нас повернувся з тої каторги і згадати не можу.

Те здоров'я і в Германії мене порятувало. Раз душа сибірські болячки пересилила, то германські ~~її~~ були вже легшими. Цілих дві тисячі кілометрів піхтурою. Туди ще сяк-так, де на своїх, де на підводі, а де й поїздом - три місяці добиралися. А назад - наче піввіку отару гнала. І не розгубить треба, і встерегти, і напоїть, і нагодувати, і окоти прийняти... І це все в дорозі, в холодні, в болотині, в стрілянині - всього було. Наші солдати казали: Ти, Галино, - героїня і не менш. Ось пов повернешся додому - орден тобі дадуть і будеш всіма шанованою людиною. Не згадали солдати. Ніхто й спасибі не сказав. А були й такі, ^{хто} що ще й душу шпичкою копирснув: куркуляччя - воно живе!

ЗАВІРЯЮЧИЙ НАЛИС

В даній справі пропущено 13 сторінок
(тринадцять)

« 16 » липня 2001.

Посада головний спеціаліст

Підпис П. Рудьківського